

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕСУРСНО- ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

М. С. Самойлік, кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

У статті розроблено концептуальні засади формування регіональної політики ресурсно-екологічної безпеки регіону, що включають три етапи: ідентифікацію небезпеки та визначення зон ресурсно-екологічної безпеки; вибір стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіону; корегування і узгодження рішень. Практична значимість роботи полягає у диференціації стратегій забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні, реалізація яких сприятиме забезпеченню збереження і відновлення навколишнього природного середовища регіону.

Ключові слова: ресурсно-екологічна безпека, регіон, вторинні ресурси, тверді відходи.

Постановка проблеми. Значна екологічна та ресурсна диференціація регіонів України, особливості соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному відношеннях є далеко неоднорідними, актуалізують проблему регіонально диференційованих підходів до управління ресурсно-екологічною безпекою. Сьогодні, коли стала очевидною низька результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля, ресурсної забезпеченості регіонів, виникла об'єктивна необхідність здійснення ефективної регіональної політики забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіону, що вимагає відповідного теоретичного аналізу, осмислення її суті та змісту, оцінки сучасного стану, наукового обґрунтування шляхів її вдосконалення та механізмів реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розроблення теоретичних і методологічних засад збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів зробили Б. Буркинський, В. Степанов, С. Харичков [1],

В. Волошин, В. Трегобчук [2], Б. Данилишин, А. Степаненко [3], М. Долішній [4], С. Дорогунцов, М. Хвесик [5], В. Онищенко [6] й інші фахівці. Фундаментальним дослідженням взаємодії суспільства і природи присвячено праці В. Вернадського, О. Клименка, Л. Мельника, С. Подолінського, Н. Реймерса, М. Руденка та інших науковців. У той же час залишаються для наукового пошуку питання щодо формування комплексних підходів до забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіонів, основаних на розробці інноваційної методології розвитку регіональної соціально-економічної системи, що забезпечує запобігання погіршення якості екосистем та здоров'я людини при покращенні соціально-економічного стану даної системи через механізм підвищення ефективності використання природно-економічного потенціалу території.

Постановка завдання. Сформуувати концептуальні засади формування регіональної політики ресурсно-екологічної безпеки регіонів України, що включають теоретико-методичний підхід до оптимізації стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки та науково-методичні засади вибору заходів забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні.

Результати досліджень. Виходячи із теорії безпеки екосистем та враховуючи вплив на них соціально-економічних чинників [7, с. 43], розроблено теоретико-методологічний підхід щодо оцінки рівня ресурсно-екологічної безпеки (РЕБ) регіонів, який полягає в розрахунку трикомпонентного показника, що враховує рівень екологічної безпеки економіки регіону (P), рівень екологічного ризику для здоров'я населення (M) та рівень ресурсозбереження і ресурсовідновлення у регіоні (W):

$$K = f(P, M, W), \quad (1)$$

$P, M, W \rightarrow 1$, якщо $P, S, W \geq P_{\text{дост}}, S_{\text{дост}}, W_{\text{дост}}$;

$P, M, W \rightarrow 0$, якщо $P, S, W < P_{\text{дост}}, S_{\text{дост}}, W_{\text{дост}}$.

де *P*дост, *M*дост, *W*дост – достатнє значення показників *P*, *M*, *W*.

Для розрахунку значення *K* використовували показники, які відповідають таким критеріям: значимість; надійність; можливість виміру; інформаційна доступність; простий підрахунок та фінансова доступність; ефективність при використанні; доступність для розуміння широкою масою суспільства. Показник екологічної безпеки економіки регіону (*P*) розраховується як сумарний економічний збиток від забруднення навколишнього середовища внаслідок техногенного навантаження у регіоні за авторською методикою [8, с. 54]. Оцінку екологічного ризику для здоров'я населення можливо здійснювати за допомогою авторської моделі, що відображає різні взаємозалежності в системі відносин «людина-середовище» [9, с. 11]. Показник рівня ресурсозбереження і ресурсовідновлення у регіоні включає такі складові: показник еколого-стабілізуючих територій [10, с. 132]; енергоємність системи поводження з ресурсами у регіоні [11, с. 243]; економічна ефективність використання вторинних матеріальних та енергетичних ресурсів у регіоні [12, с. 14].

Проведене дослідження вище приведених показників дозволило визначити зони ресурсно-екологічної безпеки регіонів України, причому 16 регіонів належать до зони хиткої та зони неприпустимої ресурсно-екологічної безпеки (рис. 1). Найгірші показники екологічного ризику характерні для регіонів, де багато промислових підприємств і добуваються корисні копалини (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Івано-Франківська області). Тільки у трьох регіонах (Дніпропетровська, Донецька і Житомирська області) рівень ресурсозбереження і ресурсовідновлення є вищим за середній.

Для кожної з виділених зон ресурсно-екологічної безпеки запропоновано стратегії забезпечення ресурсно-екологічної безпеки регіону, характеристики яких подано у таблиці 1.

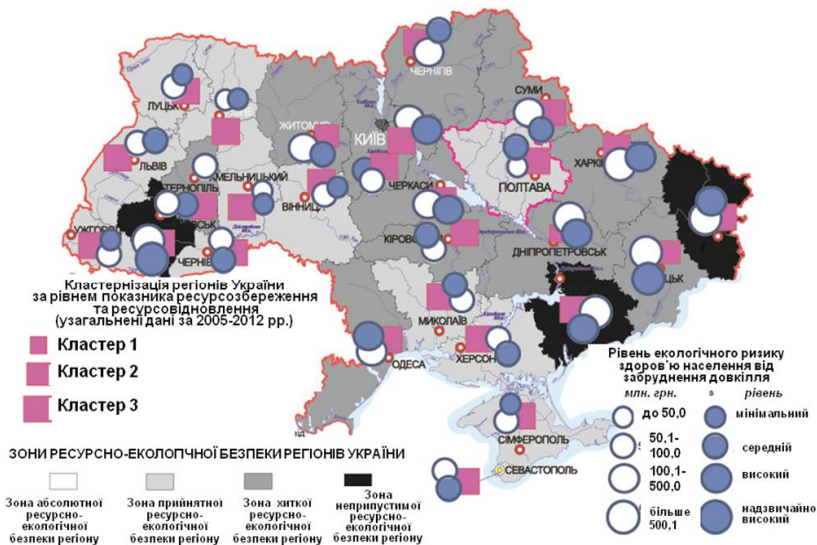

Рис. 1. Типологізація регіонів України за рівнем ресурсно-екологічної безпеки, узагальнені дані за 2005-2012 рр. (складено автором)

Принципова постановка цілей та завдань розробки екоєфективної стратегії розвитку регіону при розкритті інноваційно-інвестиційного ресурсно-екологічного потенціалу регіону, а також прийнятої ідеології пошуку раціональних рішень, узагальнено може бути представлена у такому формалізованому вигляді:

$$\sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^J E_t(f_{i,j}) \rightarrow \max f_{i,j}, \quad (2)$$

де $E_t(f_{i,j})E_t(f_{i,j})$ – ефективність проведення f -го типу заходів в t -му році;

$f_{i,j}f_{i,j}$ – економічно доступний захід щодо модернізації технології покращення ресурсно-екологічного потенціалу регіону, пов'язаного з викидами j -ї речовини, що забруднює навколишнє природне середовище.

Таблиця 1

**Типологізація регіонів України за напрямком
удосконалення системи екологічно безпечного розвитку***

Зона ресурсно-екологічної безпеки	Характеристики стратегії	Регіони	Першочергова стратегія**
Зона абсолютної РЕБ регіону. Всі складові знаходяться на достатньому рівні, тому регіон має займатися її посиленням (збільшення обсягу утилізації матеріальних і енергетичних відходів; знаходження нових джерел забезпечення ресурсної безпеки; покращення якості первинних ресурсів).	Стратегія - підтримки. Передбачає збереження достатнього рівня РЕБ, контроль за результатами діяльності та попередження виникнення можливих загроз	-	-
Зона прийнятної РЕБ регіону. Один із складових інтегрального показника РЕБ перебуває на недостатньому рівні. Існуючі відхилення можна виявити шляхом виконання поглиблених досліджень.	Стратегія – посилення. Передбачає проведення заходів посилення одного із показників ресурсно-екологічної безпеки регіону, значення якого є недостатнім.	АР Крим,	A2
		Вінницька,	A1
		Волинська,	A3
		Закарпатська,	B
		Львівська,	A2
		Миколаївська,	A2
		Полтавська,	A3
		Рівенська,	A3
Зона хиткої РЕБ регіону. Рівень ресурсно-екологічної безпеки є недостатнім за декількома складовими. Існуючі відхилення можна виявити шляхом виконання поглиблених досліджень і на основі отриманих даних вжити заходів щодо усунення існуючої проблеми.	Стратегія – адаптації. Здійснення стратегії по напрямку удосконалення системи екологічно безпечного розвитку.	Херсонська,	A2
		Хмельницька,	B
		Чернівецька,	B
		Київська,	A1A2
		Сумська,	A1A3
		Чернігівська,	A2A3
		Черкаська,	A2A3
		Кіровоградська,	A3B
		Одеська,	A1A2
		Тернопільська,	A1B
Зона неприпустимої РЕБ регіону. Рівень РЕБ є недостатнім одразу за всіма складовими інтегрального показника. У даному випадку регіон має першочергово вирішувати питання забезпечення екологічної безпеки.	Стратегія – змін. Передбачає проведення змін у всіх напрямках розвитку регіону.	Дніпропетровська,	A1A2
		Донецька,	A1A2
		Житомирська,	A2A3
		Запорізька,	A1A2B
		Луганська,	A1A2B
		Харківська,	A1A2A3
		Івано-Франківська області	A1A2 B

* - складено автором; ** - A₁ – ефективна стратегія охорони атмосферного повітря; A₂ – ефективна стратегія охорони водних ресурсів; A₃ – ефективна стратегія охорони ґрунтів; B – ефективна стратегія покращення системи охорони здоров'я.

Вибір заходів щодо модернізації технології покращення ресурсно-екологічного потенціалу регіону ґрунтується на оптимізації цільових функцій: мінімізація збитку від забруднення навколишнього природного середовища; мінімізація екологічних

ризиків для здоров'я населення; максимізація сортування і переробки відходів; максимізація прибутку від реалізації матеріальних та енергетичних вторресурсів; мінімізація енергоємності в процесі виробництва продукції. У цілому, реалізація вказаної ідеології вироблення раціонального рішення по формулюванню стратегії екологічно безпечного економічно ефективного розвитку регіонів України передбачає використання сукупності конкретних науково-методичних підходів, серед яких насамперед необхідно виділити: сценарний підхід при розробленні варіантів можливої стратегії екоефективного розвитку регіону; вивчення бізнес-планів найбільш ефективних проектів розвитку виробництва і використання ресурсів, перспектива реалізації яких обґрунтована як з позиції оцінки очікуваної економічної ефективності, так і з точки забезпечення РЕБ регіону.

Висновки. Таким чином, реалізація розроблених положень щодо формування та реалізації регіональної політики РЕБ у регіонах України сприятиме покращенню ресурсозабезпеченості та конкурентоспроможності регіону, дозволить отримати додатковий дохід від вторресурсів, зберегти первинні ресурси та покращити їх якість, повернути забруднені землі у господарський обіг регіону (відображає економічний та ресурсний аспект); зменшити ризик для здоров'я населення від негативного впливу відходів, покращити соціально-психологічний клімат у регіоні (відображає соціальний аспект); забезпечити збереження і відновлення навколишнього середовища регіону, природного стану екосистем та мінімуму ентропії (відображає екологічний аспект).

Список використаних джерел:

1. Буркинський В.В. Економіко-екологіческие основы регионального природопользования и развития / В.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. — Одесса: ИПРЭИ НАН України, 2005. — 575 с.
2. Волошин В.В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В.В. Волошин, В.М. Трегобчук // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 8 — 12.
3. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / Данилишин Б.М., Степаненко А.В., Ральчук О.М. [та ін.] ; за ред. Б.М. Данилишина. — К. : Наукова думка, 2008. — У 2-х т. — Т. 1 : Природно-техногенна (екологічна) безпека. — 392 с.
4. Долішній М.І. Регіональна політика та механізми її реалізації / М.І. Долішній. — К. : Наук. думка, 2003. — 504 с.
5. Дорогунцов С.І. Екосередовище і сучасність / [С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач]. — Т.5. Управління екосередовищем в умовах регіоналізації — К. : Кондор, 2007 — 446 с.

6. Онищенко В.О. Сучасні проблеми комплексного розвитку регіонів України / В.О. Онищенко, О.В. Комеліна // Економіка і регіон: наук. вісник ПолтНТУ. — 2009. — №1 (20). — С. 3 — 8.
7. Рудько Г.І. Техногенно-екологічна безпека геологічного середовища: монографія / Г.І. Рудько. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 359 с.
8. Онищенко С.В. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України : монографія / С.В. Онищенко, М.С. Самойлік. — Полтава : ПолтНТУ, 2012. — 269 с.
9. Самойлік М.С. Екологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку сільських територій за рахунок утворення екопоселень / М.С. Самойлік // Вісник ПДАА. — Полтава. — 2013. — №4. — С. 10 — 14.
10. Комплексна агроекологічна оцінка земель ВП НУБіП України: монографія / Рідей Н. М., Паламарчук С. П., Строкаль В. П. [та ін.]; за ред. Н. М. Рідей. — Херсон : Олдіплюс, 2009. — Ч. 1 : Великоснітинське навчально-дослідне господарство ім. О.В. Музиченка. — 182 с.
11. Онищенко, В.О. Теоретико-методологічні засади управління сферою поводження з твердими відходами на регіональному рівні : монографія / В.О. Онищенко, М.С. Самойлік. — Полтава : Сімон, 2013. — 524 с.
12. Онищенко В.О. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області / В.О. Онищенко, Ю.С. Голік, О.Е. Ілляш [та ін.]. — Полтава : Полтавський літератор, 2012. — 164 с.

М. С. Самойлік. Концептуальные принципы формирования региональной политики ресурсно-экологической безопасности.

В статье разработаны концептуальные принципы формирования региональной политики ресурсно-экологической безопасности региона, включающие три этапа: идентификацию опасности и определение зон ресурсно-экологической безопасности; выбор стратегии обеспечения ресурсно-экологической безопасности региона; корректировка и согласование решений. Практическая значимость работы заключается в оптимизации стратегии обеспечения ресурсно-экологической безопасности в регионе, реализации которой позволит: улучшить ресурсообеспеченность и конкурентоспособность региона, получить дополнительный доход от использования вторресурсов; сохранить первичные ресурсы и улучшить их качество; обеспечить сохранение и возобновление окружающей естественной среды региона, улучшить социально-психологический климат в регионе и состояние здоровья населения.

M.Samoilik. The conceptual principles of regional policy development as for the resouce and environmental safetyr

The conceptual framework of ensuring resource and environmental safety in the region is built up in the article. It includes three stages: hazard identification and determination of areas of the resource and environmental safety; strategy selection for ensuring resource and environmental safety in the region; correction and coordination of solutions. The practical implications of the work are optimization of the strategy for ensuring resource and environmental safety in the region, the implementation of which will help to: improve the resource availability and competitiveness of the region, make additional profit from the use of the secondary resources; preserve primary resources and improve their quality; ensure preservation and restoration of the natural environment of the region, to improve social and psychological climate in the region and health level of population.